

Θανάση Παπαθανασίου

Τῆς Χριστιανικότητος ἡ ἄσκησις

Ἀνίχνευση μερικῶν κριτηρίων

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν "ΣΥΝΑΞΗ" 53 (1995)

τανοήσουμε τήν ὅποια «μονή» προσεγγίζοντάς την ὡς ἀπαρτισμένο, αὐθύπαρκτο ἀντικείμενο ἢ ὡς μία ἀπό τις ἰσότιμες μονάδες μιᾶς ὁμοσπονδίας. Ἡ ἀλήθεια τῆς «μονῆς» δὲν ἐξαντλεῖται στήν «οἰκοδομική» ὑπόστασή της, ἀλλά περιλαμβάνει τή σχέση της μέ τήν καθόλου «οἰκία», δηλαδή καί μέ τόν Πατέρα καί μέ τις ἄλλες «μονές».

Ὅ,τι εἶπαμε μέχρι τώρα ἐν συντομίᾳ καί ἐν εἰκόνι, νά τὸ διατυπώσουμε ἀλλιῶς; Πρώτη ἐπιστολή τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους (12: 12-27), ὅπου γίνεται λόγος γιά τὰ ποικίλα καί (φυσικά) μὴ αὐθύπόστατα μέλη τοῦ Ἐνὸς Σώματος, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Στις μέρες μας λοιπὸν (ὅπου, σημειωτέον, ἔχουν πληθυνθεῖ τόσο ὁ ἔντυπος θρησκευτικὸς λόγος ὅσο καί οἱ ἐκκλησιαστικὲς ομάδες διαφόρων τύπων) ὁ προαναφερθεὶς πειρασμὸς ἐκδηλώνεται εὐρέως (σὺν τοῖς ἄλλοις καί) ὡς μεροληπτικὴ ἐπίκληση κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Ἐδῶ πρέπει νά διευκρινίσω ὅτι δὲν ἀναφέρομαι στις περιπτώσεις ὅπου νηφάλια σπουδάζεται αὐτὴ ἡ γραμματεία καί ἐνσυνείδητα μορφώνεται ὑπεύθυνη ἄποψη ποῦ βρίσκεται ἐγγύτερα σὲ ἐπιμέρους κείμενα ἢ μακρύτερα ἀπὸ ἄλλα. Οὔτε, βεβαίως, ἐννοῶ ὅτι τάχα πρέπει κανεὶς νά μεταλλαχθεῖ σὲ τράπεζα πληροφοριῶν γιά νά μὴν τοῦ ξεφύγει κανένα χωρίο. Αὐτὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νά κακίσουμε εἶναι ἡ διαστροφή τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης καί τὸ ἀνηλεὲς λιγότεμα ἐκείνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐαισθησίας ἢ ὅποια, εἰ μὴ τι ἄλλο, μᾶς προκαλεῖ τουλάχιστον μιὰ εὐλογημένη ἐπιφύλαξη — ἀσφαλιστικὴ δικλείδα ἀπέναντι στήν ἀριότητα τῶν ἴδιων μας τῶν θεολογικῶν ἐπιλογῶν. Τὸ μεγάλο ἀμάρτημα μιᾶς διεστραμμένης ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ πεισματικά τὸ μείζον πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο καλεῖται νά λειτουργήσῃ (καί νά δικαιωθεῖ ἢ νά ἐπικριθεῖ) κάθε ἐπιμέρους διάσταση. Περιφρονοῦνται δηλαδή τόσο ἡ ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας, γιά νά ἀπολυτοποιηθοῦν κάποιες στιγμὲς της, ὅσο καί οἱ θεμελιώδεις ἄξονές της, γιά νά ἀπολυτοποιηθοῦν κάποια καιρικὰ στοιχεῖα της. Καί συνήθως ἡ ἀλαζονία αὐτὴ συνοδεύεται ἀπὸ ἀπαιδευσία καί ἀπὸ ἀδιάλλακτὴ ἀπόρριψη τῶν ἄλλων. Μὲ λίγα λόγια, ἔχουμε νά κάνομε μέ μιὰ ὀλέθρια ἀλυσίδα: στρεβλὴ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, στρεβλὴ μέθοδος θεολόγησης, στρεβλὴ ἐκκλησιολογία ποῦ δυσκολεύεται τρομερὰ νά ἐνωτισθεῖ τοὺς ξεκάθαρους λόγους τοῦ ἀγίου Διαδόχου Φωτικῆς: «Τοῦ Κυρίου λέγοντος Ἐποικίαι μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ μού εἰσιν», εὐδὴλον ὅτι καὶ πολλὰ σωτηρίας ὁδοὶ· πᾶσαι δὲ ἐν μιᾷ τῇ τῆς μετάνοίας ὁδῷ τελειοῦνται»².

Εἶναι γεγονός ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς, οἱ ὁδοὶ τῆς σωτηρίας, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα ποῦ συχνότατα τυγχάνουν τῆς μεταχειρίσεως ποῦ προαναφέραμε. Θὰ παραθέσω στὴ συνέχεια, ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ καί ἀσχολίαστα, ὀρισμένα θραύσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἄσκησης καί τῆς μοναστικῆς ἐκφραστῆς τῆς, ὥστε νά μπορέσουμε κατ' ἀρχὰς νά συναισθανθοῦμε ποῦ μπορεῖ νά ὀδηγήσῃ

τανοήσουμε την όποια «μονή» προσεγγίζοντάς την ως άπαρτισμένο, αὐθύπαρκτο ἀντικείμενο ἢ ως μία ἀπὸ τις ισότιμες μονάδες μιᾶς ὁμοσπονδίας. Ἡ ἀλήθεια τῆς «μονῆς» δὲν ἐξαντλεῖται στὴν «οἰκοδομικὴ» ὑπόστασή της, ἀλλὰ περιλαμβάνει τὴ σχέση της μὲ τὴν καθόλου «οἰκία», δηλαδή καὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ μὲ τις ἄλλες «μονές».

Ὅ,τι εἶπαμε μέχρι τώρα ἐν συντομία καὶ ἐν εἰκόνι, νὰ τὸ διατυπώσουμε ἀλλιῶς; Πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου πρὸς Κορινθίους (12: 12-27), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ ποικίλα καὶ (φυσικὰ) μὴ αὐθύπιστα μέλη τοῦ Ἐνὸς Σώματος, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Στις μέρες μας λοιπὸν (ὅπου, σημειωτέον, ἔχουν πληθυνθεῖ τόσο ὁ ἔντυπος θρησκευτικὸς λόγος ὅσο καὶ οἱ ἐκκλησιαστικὲς ομάδες διαφόρων τύπων) ὁ προαναφερθεὶς πειρασμὸς ἐκδηλώνεται εὐρέως (σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ) ὡς μεροληπτικὴ ἐπίκληση κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας. Ἐδῶ πρέπει νὰ διευκρινίσω ὅτι δὲν ἀναφέρομαι στὶς περιπτώσεις ὅπου νηφάλια σπουδάζεται αὐτὴ ἡ γραμματεία καὶ ἐνσυνείδητα μορφώνεται ὑπεύθυνη ἄποψη ποὺ βρίσκεται ἐγγύτερα σὲ ἐπιμέρους κείμενα ἢ μακρύτερα ἀπὸ ἄλλα. Οὔτε, βεβαίως, ἐννοῶ ὅτι τάχα πρέπει κανεὶς νὰ μεταλλαχθεῖ σὲ τράπεζα πληροφοριῶν γιὰ νὰ μὴν τοῦ ξεφύγει κανένα χωρίο. Αὐτὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ κακίσουμε εἶναι ἡ διαστροφή τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης καὶ τὸ ἀνηλεὲς λιγότεμα ἐκείνης τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐαισθησίας ἢ ὁποία, εἰ μὴ τι ἄλλο, μᾶς προκαλεῖ τουλάχιστον μιὰ εὐλογημένη ἐπιφύλαξη — ἀσφαλιστικὴ δικλείδα ἀπέναντι στὴν ἀριότητα τῶν ἴδιων μας τῶν θεολογικῶν ἐπιλογῶν. Τὸ μεγάλο ἀμάρτημα μιᾶς διεστραμμένης ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ πεισματικὰ τὸ μεῖζον πλαίσιο μέσα στοῦ ὁποῖο καλεῖται νὰ λειτουργήσῃ (καὶ νὰ δικαιωθεῖ ἢ νὰ ἐπικριθεῖ) κάθε ἐπιμέρους διάσταση. Περιφρονοῦνται δηλαδή τόσο ἡ ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ νὰ ἀπολυτοποιηθοῦν κάποιες στιγμὲς της, ὅσο καὶ οἱ θεμελιώδεις ἄξονές της, γιὰ νὰ ἀπολυτοποιηθοῦν κάποια καιρικὰ στοιχεῖα της. Καὶ συνήθως ἡ ἀλαζονία αὐτὴ συνοδεύεται ἀπὸ ἀπαιδευσία καὶ ἀπὸ ἀδιάλλακτὴ ἀπόρριψη τῶν ἄλλων. Μὲ λίγα λόγια, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ὀλέθρια ἀλυσίδα: στρεβλὴ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση, στρεβλὴ μέθοδο θεολόγησῃς, στρεβλὴ ἐκκλησιολογία ποὺ δυσκολεύεται τρομερὰ νὰ ἐνωτισθεῖ τοὺς ξεκάθαρους λόγους τοῦ ἀγίου Διαδόχου Φωτικῆς: «Τοῦ Κυρίου λέγοντος Ἐπολλοὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ μού εἰσιν», εὐδηλον ὅτι καὶ πολλοὶ σωτηρίας ὁδοί· πᾶσαι δὲ ἐν μιᾷ τῇ τῆς μετανοίας ὁδῷ τελειοῦνται»².

Εἶναι γεγονὸς ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς, οἱ ὁδοὶ τῆς σωτηρίας, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ συχνότατα τυγχάνουν τῆς μεταχειρίσεως ποὺ προαναφέραμε. Θὰ παραθέσω στὴ συνέχεια, ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἀσχολίαστα, ὀρισμένα θραύσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἄσκησης καὶ τῆς μοναστικῆς ἔκφρασῃς τῆς, ὥστε νὰ μπορέσουμε κατ' ἀρχὰς νὰ συναισθανθοῦμε ποῦ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει

μακαριστὸς π. Γ. Φλωρόφσκυ¹⁷. Τὸ κακὸ βρῖσκεται ἀλλοῦ: ὅταν ὁ τρόπος προσαγωγῆς ἐνὸς ἀποσπάσματος εἶναι τέτοιος ποῦ νὰ δεσμεύει τὸν ἀναγνώστη (ἢ τὸν ἀκροατῆ, ἢ τὸν σπουδαστῆ, ἢ τὸ πνευματικοπαῖδι, κατὰ περίπτωσιν) στὴν ἀποσπασματικότητα καὶ νὰ μὴν τὸν παραπέμπει (κι ἀκόμα χειρότερα: νὰ μὴ θέλει νὰ τὸν παραπέμπει) στὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν προκειμένῳ, αὐτὸ ποῦ χρειάζεται ἐντονα ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἐντατικότερη ἀνίχνευση τῆς «οἰκίας τοῦ Πατρὸς». Ἐννοοῦμε ὅτι πρέπει νὰ δοθεῖ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν ἐπισήμανση τῶν βασικῶν ἀξιών, τῶν ραχοκοκκαλιῶν χάρις στίς ὁποῖες μπορεῖ καὶ ὑπάρχει ἓνας ὑπέροχος ἀστερισμὸς «μονῶν». Μὲ ἄλλα λόγια, θὰ εἶναι ἓνα θετικὸ βῆμα ἂν ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἄνθρωπος καταστεῖ ἱκανὸς νὰ μὴ χάνει τὴν «οἰκία» βλέποντας τὴ «μονή» του, ἀλλὰ νὰ ἔχει ἐπίγνωση τῶν συντεταγμένων τῆς δεύτερης μέσα στὴν οἰκοδομὴ τῆς πρώτης. Ἦδη ἡ φράση «νὰ καταστεῖ ἱκανὸς» ὑποδηλώνει μιὰ ἐργώδη διαδικασία κι ὄχι ἓναν ἀπροσπάθητο αὐτοματισμὸ· ἄρα, παραπέμπει στὴν ἄσκηση.

Β' Κλητοὶ Ἀσκητὲς

Ποιῶν ἔργο εἶναι ἡ ἄσκηση; Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ πιθανότερη ἀπάντηση τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἐκπροσωπεῖ τὴν θρησκευτικὴ κοινὴ γνώμη, θὰ ἦταν: «Τῶν ἀσκητῶν». Καί, βεβαίως, ἡ ἀπάντηση αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀπαύγασμα μιᾶς θεολογικῆς ἀντίληψης, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία διαιρεῖται σὲ δύο ομάδες (ἢ τάξεις), τοὺς ἀσκητὲς καὶ τοὺς μὴ - ἀσκητὲς. Παρακολούθημα αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι, συνήθως, ὁ ψιθυρισμὸς ὅτι ἡ κατόρθωση τῆς σωτηρίας συμπίπτει μὲ τὴν ἐνταξίαν στὴν πρώτη ομάδα. Ἄς ἐπιχειρήσουμε, λοιπόν, νὰ δοῦμε ἂν ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία μπορεῖ νὰ δικαιώσῃ μιὰ τέτοια ἄποψη καὶ παρόμοιους ὑπαινιγμούς.

Ἐκκλησία εἶναι¹⁸ ἡ συνάντηση κόσμου καὶ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ κτιστοῦ «σὺ μ φ ω ν α μ ἐ» καὶ «ἐ ν ἄ ν τ ι α σ ἐ». Αὐτὲς οἱ δύο ἐκφράσεις ἀφοροῦν ὑπαρξιακὸ προσανατολισμὸ κι ὄχι ἠθικὲς ἐπιταγές. Τὸ «σὺ μ φ ω ν α μ ἐ» σημαίνει ὅτι ἐκκλησιοποιούμενο τὸ κτιστὸ λειτουργεῖ ἐπιτέλους σύμφωνα μὲ τὴ θεμελιώδη προδιαγραφή ποῦ τοῦ ὅρισε ὁ δημιουργὸς του, παράγοντάς το στὸ εἶναι. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν προδιαγραφή, ἡ ἴδια ἡ πραγμάτωση τοῦ κτιστοῦ δὲν εἶναι ἡ παραμονὴ του στὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ τὸ φτάσιμό του στὴν κατὰ χάριν ἐνωση μὲ τὸ Θεό. Τὸ «ἐνάντια σὲ» σημαίνει ὅτι ἐκκλησιοποιούμενο τὸ κτιστὸ λειτουργεῖ ἐνάντια στὴν τάση του γιὰ αὐτονόμηση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι παρὰ ροπὴ πρὸς τὴν ἀκοινωνησία, τὴ διάλυση καὶ τὸν θάνατο, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντλήσῃ ζωὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του τὸ ὄν ποῦ δὲν εἶναι κἄν αἷτιο τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς παραμονῆς του στὸ εἶναι.

στία, ἀλλὰ καὶ ἡ στάση ζωῆς ποὺ διαμορφώνει ὁ πιστὸς στὸν κόσμον, ἔχοντας ἐπιστρέψει σ' αὐτὸν μετὰ τῆ θεῖα λειτουργία. Ἦδη ἡ Καινὴ Διαθήκη ἔχει ξεκαθαρίσει ὅτι «πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον» (Α΄ Τιμ. 4:4· βλ. καὶ Τίτ. 1:15, Ρωμ. 14:1-23). Μιὰ ἄσκηση, λοιπόν, χωρὶς εὐχαριστιακὸ ὀμφάλιο λῶρο ἐγκλωβίζεται σὲ ταύτιση, μὲ στερεότυπες πράξεις ποὺ θεωροῦνται φύσει πνευματικὲς κατ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς ἄλλες ποὺ στιγματίζονται ὡς φύσει χοϊκῆς. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἶναι κατηγορηματικὸς:

«Ὅταν μὴ διὰ τὸν Θεὸν γίνηται τι, καὶ πνευματικὸν ἢ τὸ γινόμενον, τὰ μέγιστα βλάψειεν ὡσπερ οὖν ὅταν διὰ τὸν Θεὸν γίνηται, καὶ βιωτικὸν ἢ τὸ γινόμενον, τὰ μέγιστα ὠφελεῖ τὸν μετὰ φιλοθέου γνώμης ποιῶντα»²³. Αὐτὸν τὸν θεμελιώδη προσανατολισμὸ τῆς ἄσκησης ὑπογραμμίζει ad hoc καὶ ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς μοναχούς: «Ἐπιθυμῶ νὰ ἐνισχυθῆτε εἰς τὴν ἀρετὴν τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύνασθε νὰ λέγητε καὶ νὰ τὸ αἰσθάνησθε: “Ὑὼ οὐκ ἔτι ἐγώ· ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός”. Ὅταν τοῦτο κατορθώσητε, τότε ζητήσατε ν' ἀποκτήσητε καὶ ἄλλας ἀρετάς, ἀλλὰ πρωτίστως τούτην, διότι ἄνευ αὐτῆς οὐδὲν ποιεῖτε. Καὶ μηδεμία νὰ πλανηθῆ, νομίζουσα ὅτι αἱ προσευχαὶ καὶ αἱ δεήσεις θὰ ἀγάγωσιν αὐτὴν εἰς τὴν τελειότητα· ἀπατάται, διότι εἰς τελείωσιν ἄγει ὁ ἐν ἡμῖν ἐνοικῶν Κύριος, οὗ τὸ θέλημα ποιῶμεν»²⁴.

Παράλληλα, οἱ πολλὲς καὶ τολμηρὲς πατερικὲς ἐπισημάνσεις τοῦ τύπου «Πᾶσα ἄσκησις ἀγάπην μὴ ἔχουσα, ἀλλοτρία τοῦ Θεοῦ καθίσταται»²⁵, δὲν ἔχουν ἠθικὸ ἢ συναισθηματικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ ἐκκλησιολογικὸ. Ἡ βίωση τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ἓνα οὐμανιστικὸ αἰσθημα ποὺ μοιραῖα θὰ σβῆσει μαζὶ μὲ τὸν φορέα τοῦ, ἀλλὰ εἶναι μετοχὴ στὴν Ἐκκλησία, δηλαδὴ στὸ γεγονός ἐκεῖνο ὅπου τὸ κοινωνεῖν καὶ τὸ ζεῖν συμπιπτουν καὶ δὲ σβῆνουν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ κοινωνία τοῦ κτιστοῦ μὲ τὸν Ἄκτιστο. Χωρὶς τὸ μεῖζον (Α΄ Κορ. 13:13)²⁶ κριτήριον τῆς ἀγάπης, μιὰ ἄσκηση μπορεῖ νὰ φτάσει σὲ θεαματικὰ ἐπιτεύγματα, ὅμως δὲν εἶναι ἐκκλησιαστικὸ γεγονός καὶ γι' αὐτὸ καθίσταται ἀλλοτρία ὄχι ἀπλῶς τῶν συνανθρώπων ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Ἐνα ἀπὸ τὰ εὐγλωττότερα κείμενα ποὺ ἔχουμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, βρίσκεται στὸν ἐπίλογο τῆς περιήφησης «Ὁμολογίας Πίστεως» τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου. Ὁ ἅγιος ἀπευθύνεται πρὸς διαβολεῖς καὶ συκοφάντες τοῦ αγιορείτες συμ-μοναστῆς τοῦ, κι ἀφοῦ ψέξει «τὸ μῖσος, ὅπου τρέφουν εἰς τὴν καρδίαν τοὺς οἱ κατήγοροί» τοῦ, καταλήγει:

«Καὶ δὲν εἶναι θρήνων ἄξιον, νὰ βλέπη τινὰς τόσους καὶ τόσους ἀδελφοὺς νὰ ἀφήσουν τὸν κόσμον, καὶ νὰ κατοικοῦν μέσα εἰς τὰ ὄρη καὶ σπήλαια, διὰ νὰ σώσουν τὴν ψυχὴν τοῦς· νὰ ἐκχέουν τόσους αἱματωμένους ἰδρώτας· νὰ ἀγωνίζονται μὲ ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας, νηστειῶν, ἀγρυπνιῶν, κακοπαθειῶν, νωτοφοροῦντες, ὑδροφοροῦντες, καὶ πεζοὶ ὀδεύοντες μέσα εἰς δυσβάτους καὶ ἀμφικρήμνους τόπους, καὶ ὕστερον ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, νὰ βλέπη τοὺς τοιοῦτους νὰ τρέφουν εἰς τὴν καρδίαν τοῦς ἓνα τόσον φαρμακερὸν Βασιλίσκον; τὸ μῖσος, λέγω, κατὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦς;... Ἀδελφοὶ καὶ Πατέρες, ἐὰν δὲν ἐκριζώσετε τὸ μῖσος ἀπὸ τὴν καρδίαν σας, καὶ δὲν ἐμφυτεύσετε τὴν ἀγάπην, καὶ ἐὰν δὲν παύσετε ἀπὸ τὰς κατὰ τῶν ἀδελφῶν σας·δυσφημίας, νὰ ἠξεύρετε (καὶ σύγγνωτε ἡμῖν διὰ τὴν τόλμην) ὅτι ματαίως κατοικεῖτε εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ βουνά· μάταιοι εἶναι ὅλοι οἱ ἀσκητικοὶ σας ἀγῶνες καὶ κόποι καὶ ἰδρώτες· νὰ εἰ-

ρημο», τὴν ἀνάπτυξη, δηλαδή, τῆς μοναστικῆς κίνησης, μὴ ὀργανωμένης ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, αὐθόρμητης, λαϊκῆς³¹ καί, φυσικά, καθόλου τυχαίας. Τὸ ὅλο σκηνικὸ εἶχε ἤδη μεταβληθεῖ. Οἱ διωγμοὶ εἶχαν σταματήσει, ὁ Χριστιανισμὸς γινόταν κοινωνικὰ ἀποδέκτοσ καὶ ἀπέκτησε κρατική στήριξη. Ξεπρόβαλε, λοιπόν, τὸ ιδεῶδες τῆς Χριστιανικῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ ἐνεῖχε τὸν θεμιτὸ πόθο γιὰ μεταστροφή ὅλης τῆς οἰκουμένης στὸ Χριστιανισμό, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἄνοιγε (ἢ, τουλάχιστον, διαπλάταινε) τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἐκκοσμίκευση. Μέσα στὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἰσχὺ τῆς Αὐτοκρατορίας τὸ ἀσκητικὸ ιδεῶδες καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ νοσηματοδότησή του ἀτόνησαν στὴ «θρησκευτικὴ κοινὴ γνώμη».

Ὁ μοναχισμὸς, λοιπόν, ἦταν ἀπάντηση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὴν ἐγρηγοροῦσα ἐκκλησιαστικὴ αὐτοσυνειδησία στὸ πρόβλημα αὐτό. Ἡ «φυγὴ στὴν ἔρημο» ἦταν πᾶν ἄπ' ὅλα ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορία· δὲν ἀποζητοῦσε ξεχωριστοὺς ἢ ὑπέρμετρος ἄθλους, ἀλλὰ νὰ ξανατονίσει καὶ νὰ ἐκπληρώσει τὶς κοινὲς καὶ βασικὲς ὑποσχέσεις ποὺ κάθε Χριστιανὸς ἀναλαμβάνει μὲ τὸ βάπτισμά του³². «Δὲν ἦταν ἡ μοναστικὴ ζωὴ ποὺ ἦταν τὸ καινούργιο στὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ τέταρτου, ἀλλὰ μάλλον ἡ ἐκκοσμικευμένη ζωὴ ποὺ ζοῦσε τὸ πλῆθος τῶν Χριστιανῶν στὰ χρόνια ποὺ σταμάτησαν οἱ διωγμοί. Οἱ μοναχοὶ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔκαναν τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ διατηροῦν ἀμείωτο, μέσα στὶς προεκτεθεῖσες συνθῆκες, τὸ ιδεῶδες τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἡμερῶν»³³. Ἦδη στοὺς λόγους τοῦ ἀγίου Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἶναι σαφὲς ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς ἦταν διαβρωμένοι ἀπὸ κοσμικὸ πνεῦμα, δὲν «ἄντεχαν» τὸν μοναχισμό καὶ δὲν κατανοοῦσαν τὰ ἀσκητικὰ αἰτήματά του (γύρω ἀπὸ τὴν ιδιοκτησία, τὶς ἡδονὲς κ.λπ.) μολονότι αὐτὰ ὀφείλαν νὰ εἶναι καὶ αἰτήματά τους. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν μοναστηριῶν εἶναι, γιὰ τὸν Χρυσόστομο, ἀπάντηση στὴν ἄλωσή τῶν πόλεων ἀπὸ τὴν ἀδικία καὶ τὴ διαφθορά³⁴. Μὲ δύο λόγια, «ὅπως στὴν εἰδωλολατρικὴ αὐτοκρατορία ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἓνα εἶδος “ἀντιστασιακῆς κινήσεως”, ὁ μοναχισμὸς ἦταν διαρκῆς “ἀντιστασιακὴ κίνηση”· μέσα στὴ χριστιανικὴ κοινωνία»³⁵, στὴν ὁποία καὶ ὑπενθύμιζε ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἁρμονία μεταξὺ τῆς Βασιλείας καὶ τοῦ κόσμου εἶναι δυνατὴ μόνο στὰ Ἐσχατα³⁶.

Θὰ ἦταν λάθος ἂν ἐκλαμβάναμε τὴν παραπάνω προσέγγιση ἀπλῶς ὡς ἱστορικὴ ἢ κοινωνιολογικὴ. Ἡ μεγάλη της ἀρετὴ φρονοῦμε ὅτι ἔγκειται στὸ ὅτι τὸ μεῖζον κριτήριό της εἶναι ἐκκλησιολογικό. Σὲ καρδιά τοῦ ζητήματος ἀναδεικνύεται τὸ βασανιστικὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τρόπου ὑπαρξῆς τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμο καὶ τὴν ἱστορία καί, ταυτόχρονα, ἡ διερώτηση περὶ τῆς πιστότητας τῆς Ἐκκλησίας στὸν ἑαυτὸ της. Ἄλλα ἐρωτήματα (τὰ ὁποῖα σίγουρα δὲν εἶναι λίγα) ὀφείλουν νὰ ἐνταχθοῦν μέσα σ' αὐτὸ τὸ μεῖζον πλαίσιο ἢ, καλλίτερα, νὰ φωτιστοῦν ἀπὸ αὐτὸ τὸ κριτήριο. Ὁ μοναχισμὸς ἔρχεται νὰ λειτουργήσῃ μέσα στὴν Ἐκκλησία σὰν τὴν πολὺτιμη ὑπόμνηση πρὸς ἄνθρωπο ποὺ ἐ-

πάντες οἱ ἐν τοῖς μοναστηρίοις εἰσὶ μοναχοί, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ ἔργον τοῦ μοναχοῦ»⁴⁰, κι ἂν, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπισημαίνεται συχνὰ ὅτι ἀληθινοὶ ἀσκητὲς βρίσκονται καὶ μέσα στὸν «κόσμο»⁴¹.

Ἄν τυχὸν θεωρηθεῖ ὅτι τὴ σωτηρία τὴν ἐξασφαλίζουν (ἤδη τὸ πρόβλημα ὑπάρχει στὴν ἔννοια τῆς «ἐξασφάλισης») καθ' ἑαυτὰ τὰ ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἔχει καθ' ἀποκλειστικότητα μιὰ τάξη, τότε στὴν οὐσία αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸ ποὺ σώζει εἶναι ἡ ἔνταξη σ' αὐτὴ τὴν τάξη, ἄρα ἡ ἐν λόγῳ τάξη εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, καὶ ἄρα ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία! Καὶ μόνο ἡ ἀναφορὰ αὐτοῦ τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῶν βαρύτερων ὑπαινιγμῶν του σίγουρα προκαλεῖ τὴν ἀντίδραση καὶ ἀγανάκτηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβῶς ὅμως ἐπειδὴ, ὅσο καὶ νὰ μὴν τὸ θέλουμε, ὁ κίνδυνος εἶναι ἀνθρωπίνως ὑπαρκτός, ἡ Ἐκκλησία φρόντισε γιὰ τὴν διασφάλιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξόνων τοῦ μοναχισμοῦ. Κεῖρας σημασίας ὑπῆρξε ἡ καθιέρωση ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου τῆς ὑπαγωγῆς τῆς μοναστικῆς ὁμολογίας στὸν ἔλεγχο τοῦ προεστῶτος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας⁴². Περιορίζομαστε ἐδῶ νὰ σημειώσουμε ἐνδεικτικὰ ὅτι τὴν ὑπαγωγή τῶν μοναχῶν στὴ δικαιοδοσία τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου θέσπισε ὁ δ' κανόνας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου⁴³, ἐνῶ —στὸ ἴδιο πνεῦμα— ὁ β' κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως ὅρισε ρητὰ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι ποὺ ἀσπάζονται τὸ μοναχικὸ βίον ἀποστεροῦνται ὀριστικὰ τὴν ἀρχιερωσύνη τους, διότι οἱ μοναχοὶ ἀνήκουν στοὺς ποιμαίνομενους: «Αἱ γὰρ τῶν μοναχῶν συνθηκαὶ ὑποταγῆς λόγον ἐπέχουσι καὶ μαθητείας, ἀλλ' οὐχὶ διδασκαλίας, ἢ προεδρίας· οὐδὲ ποιμαίνειν ἄλλους, ἀλλὰ ποιμαίνεσθαι ἐπαγγέλλοντα»⁴⁴. [Πρέπει, βεβαίως, νὰ εἶναι σαφὲς ὅτι φράσεις ὅπως «ὑπαγωγή στὸν οἰκεῖο ἐπίσκοπο» κ.ο.κ. προϋποθέτουν τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησιολογία καὶ τὴν πραγματικότητα τοπικῶν ἐκκλησιῶν ποὺ λειτουργοῦν ὡς Σῶμα· σήμερον ὅμως γίνεται μᾶλλον ἀπροϋπόθετη ἐπίκλησή τους καὶ ἐκλαμβάνονται ὡς τήρηση μιᾶς δημοσιουπαλληλικῆς ἱεραρχίας ἢ ὡς ἐπικύρωση μιᾶς ἀπολελυμένης ἐξουσίας].

Τί μπορεῖ λοιπὸν νὰ σημαίνει τὸ γεγονὸς ὅτι κάθε τόσο (τὸ 451 καὶ τὸ 879 εἶναι οἱ χρονολογίες τῶν δύο Συνόδων ποὺ μόλις προαναφέραμε) ἡ Ἐκκλησία ἔρχεται νὰ ρυθμίσει τέτοια ζητήματα; Δὲν ἦταν μέχρι τότε δεδομένη ἡ ἐκκλησιαστικότητα τοῦ μοναχισμοῦ ὅσο καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐκτίμηση; Κι ἂν τὰ πράγματα (ἀντιλήψεις, θεσμοὶ κ.λπ.) λειτουργοῦσαν μέσα στὴν Ἐκκλησία πάντα ἀπρόσκοπτα καὶ ἀδιατάρακτα, ποιὸς ὁ λόγος αὐτῶν τῶν κανονικῶν ρυθμίσεων; Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντηση πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ σὲ ὅ,τι ἀναφέρθηκε προηγουμένως γιὰ τὴν ἱστορικὴ ὀδὸση τῆς Ἐκκλησίας. Ὄντως κατὰ καιροὺς καὶ γιὰ διαφόρους λόγους ἐκδηλώνονται στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα φυγόκεντρες τάσεις. Ἡ ἀνωμαλία ποὺ δημιουργεῖται μπορεῖ νὰ θεραπευθεῖ μὲ μιὰ ρύθμιση ποὺ θὰ ἔχει τὴ διάθεση καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ συνδυάσει δημιουργικὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, νὰ καταπιαστεῖ δηλαδὴ μὲ ἓνα σύγχρονο πρόβλημα

σὲ περίπτωση παράνομης λύσης γάμου «τόν τε ἄνδρα τήν τε γυναῖκα εἰς μοναστήριον ἐμβάλλεσθαι ἐπὶ πάντα τὸν τῆς ζωῆς αὐτῶν χρόνον καὶ ἐκ τῆς ἐκάστου περιουσίας ἀνὰ τέσσαρας οὐγκίας τοῖς μοναστηρίοις ἐν οἷς ἐμβάλλονται ἀφορίζεσθαι!»⁴⁸ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ 1727, κατόπιν αἰτήσεώς της πρὸς τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Παῖσιο Β΄, ἐξασφάλισε ἡ ἀγιορείτικη μονὴ Μ. Λαύρας τὸ προνόμιο (!) νὰ μὴν τῆς ἀποστέλλονται ἐξόριστοι πρὸς περιορισμό⁴⁹. Παρόμοιους κινδύνους ἀποκάλυψε στὴ Ρωσία τοῦ 15ου αἰώνα ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαμάχη μεταξὺ ἐκείνων ποὺ εἰσηγοῦντο τὴ μοναστηριακὴ ἀκτημοσύνη καὶ ἀρνοῦντο τὴν κρατικὴ καταστολὴ τῶν αἰρέσεων ἀφενδός, κι ἐκείνων ποὺ ὑποστήριζαν ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἀφετέρου (ἀντίθεση μεταξὺ τῶν ἀκολουθῶν τοῦ ὁσίου Νεῖλου Σόρσκυ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωσήφ τοῦ Βολολάμσκ, ἀντίστοιχα)⁵⁰. Πλήθος ἐκκλησιαστικῶν ρυθμίσεων μαρτυροῦν τὴν ἐνδημία κινδύνων ἐκκοσμίκευσης ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ἀπορροφησῆς τοῦ μοναχισμοῦ ἀπὸ τὴν «Αὐτοκρατορία». Π.χ. ἱεροὶ κανόνες διαπιστώνουν ὅτι λαμβάνουν χώρα «ἄκριτοι καὶ ἐπισφαλεῖς ἀποκουραί», οἱ ὁποῖες «καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἠτίμωσαν; καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα βλασφημεῖσθαι πεποιήκασιν»⁵¹ καθὼς καὶ ὅτι ἡ μοναχικὴ κουρὰ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ ἐπιτήδειους ἀπλῶς γιὰ ἀποφυγὴ τῆς στράτευσής τους⁵². Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ μιὰ διαστροφή ἢ ὁποῖα εἶναι πρόθυμη νὰ «νομιμοποιήσῃ» τὸν οὐρανοπολίτη μοναχισμό μεταλλάσσοντάς τον σὲ πολιτιστικὴ γλαφυρότητα, ἀρωγὸ τοῦ κράτους, συνιστώσα τοῦ ἔθνους, ὀπλαρχηγὸ κ.λπ. Ἔτσι, λοιπόν, ὅταν ἡ ἐκκοσμίκευση εἰσβάλλει στοὺς φυσικοὺς χώρους τῆς ἀντίστασης κατὰ τῆς ἐκκοσμίκευσης, δὲν ἀποκλείεται τὸ προφητικὸ καὶ ἀσκητικὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας νὰ διασώζεται καὶ μὲ νέες μορφές «φυγῆς στὴν ἔρημο». Ὁ γέρον Σωφρόνιος π.χ. μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «Οἱ πνευματικοὶ “γέροντες” δὲν εἶναι ἀπαραιτήτως ἱερεῖς ἢ μοναχοί. Τοῦτο ἀπέδειξεν ἡ ἱστορία τῆς ρωσικῆς ἐκκλησίας τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος, ὅτε ὀλόκληροι σειραὶ ἀσκητῶν τῆς εὐσεβείας, φορέων τῆς μεγάλης χάριτος, ἀπέφευγον τὴν ἱερωσύνην καὶ τὸν μοναχισμόν, ἵνα διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν διὰ τὴν ἄσκησιν, μακρὰν τοῦ ἐλέγχου τῶν ἐπισήμως τεταγμένων ὁργάνων. Τὸ λυπηρὸν τοῦτο καὶ καταστρεπτικὸν διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας φαινόμενον δὲν προὔπεθετε πάντοτε ἀναρχικὰς διαθέσεις ἐναντίον αὐτῆς ταύτης τῆς ἀρχῆς τῆς ἱεραρχίας... Τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξαιρέτως κεχαριτωμένοι ὑπεβάλλοντο λίαν συχνάκις εἰς διωγμούς, διότι ἡ ζωὴ αὐτῶν ἦτο ὑπεράνω τῆς ἀντιλήψεως τῶν κρατούντων τὸ πηδάλιον τῆς Ἐκκλησίας»⁵³. Αὐτό, βέβαια, ποὺ θὰ πρέπει νὰ διαγνώσει κανεὶς ἐδῶ, εἶναι μιὰ ἐκκλησιολογικὴ εὐαισθησία κι ὄχι μιὰ τελεσίδικη, ἰδεολογικοῦ τύπου τοποθέτηση. Ἄς προσέξουμε τοὺς ἀξιολογικοὺς ὅρους σ’ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Σωφρονίου. Μιὰ κεχαριτωμένη παρουσία διασώζει τὴν ἀλήθεια μένοντας ἀνοιχτὴ στὴν ἱστορίαν καὶ ἀρνούμενη τὰ παγιωμένα σχήματα. Ταυτόχρονα ὁμως ἔχει τὴν ὀδυνηρὴν ἐπίγνωση πὼς, μὲ

ποία είναι καρπὸς τῆς πίστεως. Οἱ ἅγιοι εἶναι οἱ περισσότερον τέλειοι χριστιανοί, διότι ἔχουν ἁγιασθῆ εἰς τὸν μέγιστον, κατὰ τὸ δυνατόν, βαθμὸν διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἄναστάντα καὶ αἰώνως ζῶντα Κύριον Ἰησοῦν». Ἀρχιμ. Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ θεάνθρωπος* (μτφρ. Ἀθ. Γιέβτιτς), ἐκδ. Ἀστῆρ, Ἀθῆναι 1974³, σελ. 80 (βλ. καὶ σελ. 59-60). Ἐπίσης: «Οὐ νενήστευκα, οὐκ ἠγρώπηνησα, οὐκ ἔχαμεύνικα, ἀλλ' ἔταπεινώθην, καὶ ἔσωσέ με συντόμως ὁ Κύριος». Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλίμαξ, λόγος κε', περὶ τῆς... ὑψίστου ταπεινοφροσύνης*, PG 88, 992D).

20. «Ἐνῶ ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία κατανοοῦσε τὸν ἑαυτὴ τῆς ὡς militia Christi, ὡς τὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ ποῦ στρατολογήθηκε γιὰ νὰ παλαίψει μὲ τὸν Ἐχθρό, ὁ σύγχρονος χριστιανὸς προτιμᾷ νὰ ταυτιστεῖ ὄχι μ' ἓναν πολεμιστὴ ποῦ στρατολογήθηκε γιὰ ἓναν πολύχρονο πόλεμο, ἀλλὰ μ' ἓναν ἀσθενῆ σὲ κλινικῆ». A. Schmemmann, *Ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος* (μτφρ. Ἰ. Ροηλίδη), ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1984, σελ. 177. Γιὰ τὸν ἀναχωρητισμὸ ὡς ἀπελευθερωτικὴ εἰσβολὴ στοὺς τόπους ποῦ κατέχει ὁ διάβολος, βλ. Θανάση Ν. Παπαθανασίου, *Ὁ ἀναχωρητισμὸς. Μεταμόρφωση τῆς ἐρήμου σὲ «τόπο δεσποτείας τοῦ Θεοῦ»*, στῆ Σύναξη 13 (1985) 38-40.

21. Μαξίμου, *Συζητήσεις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 292A-293B, καὶ *Περὶ θελημάτων τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*, PG 91, 193A.

22. Μαξίμου, *Συζητήσεις μετὰ Πύρρου*, PG 91, 295A. Ὁ χῶρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθοῦμε. Βλ. καὶ Νικολάου Λουδοβίκου, *Ἡ εὐχαριστιακὴ ὄντολογία*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1992, σελ. 202-205 καὶ Γ. Φλωρόφσκυ, *Δημιουργία καὶ Ἀπολύτρωση* (μτφρ. Π. Πάλλη), ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 1983, σελ. 202-205.

23. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Λόγος ἐν ταῖς καλένδαις, ε'*, PG 48, 962.

24. Τίτου Ἐμμ. Ματθαϊάκη, *Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως Κατηχητικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς μοναχὰς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Αἰγίνης*, Ἀθῆναι 1984, σελ. 194. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 368D-369A.

25. Μαξίμου, *Λόγος ἀσκητικὸς*, λσ', PG 90, 941D. Τῆς φράσης αὐτῆς ἔχει προηγήθει παράθεση τοῦ Ἡσαΐα 29:13, τὸ ὁποῖο ὁ Μάξιμος εἰσάγει μὲ τὰ λόγια: «Ὁρῶν (σ. Σ. ὁ προφῆτης Ἡσαΐας) ἡμᾶς τοὺς δῆθεν μοναχοὺς τὰς σωματικὰς λειτουργίας ἐπιτελοῦντας μόνον, καταφρονοῦντας δὲ τῶν πνευματικῶν, καὶ διὰ τοῦτο τετυφωμένους, ἔλεγεν...» (ὁ.π., 941B).

26. Πρβλ. John Zizioulas, *Being as Communion*, StVSP, New York 1985, σελ. 232, καὶ Paul McPartlan, *The Eucharist makes the Church. Henri de Lubac and John Zizioulas in dialogue*, Edinburgh 1993, σελ. 278.

27. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ὁμολογία Πίστεως, ἤτοι ἀπολογία δικαιοσύνης*, Ἐν Βενετία 1819, σελ. 91-94.

28. Γ. Φλωρόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοὶ Ἀσκητικοὶ καὶ Πνευματικοὶ Πατέρες* (μτφρ. Π. Πάλλη), ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 1992, σελ. 17-81, 161, 215-216. Ὁ βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου ἐμφανίζει τὸν ἅγιο ὡς τὸν πρῶτο ἀναχωρητὴ τῆς ἐρήμου. «Οὐπω γὰρ ἦν οὕτως ἐν Αἰγύπτῳ συνεχῆ μοναστήρια, οὐδ' ὄλως ἦδει μοναχὸς τὴν μακρὰν ἔρημον, ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ἑαυτῷ προσέχειν οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἡσκαίτο». Ἀθανασίου, *Βίος*, ὁ.π., PG 26, 844B. Βλ. καὶ Derwas J. Chitty, *The Desert a City*, StVSP, New York 1966, σελ. 6-7, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ περιπτώσεις ἀναχώρησης κατὰ τοὺς διωγμούς.

29. Γ. Φλωρόφσκυ, *Οἱ Βυζαντινοὶ Ἀσκητικοί*, ὁ.π., σελ. 81.

30. «Ὅρα, μὴ τίς σε πλανήσῃ ἀπὸ ταύτης τῆς ὁδοῦ τῆς διδαχῆς, ἐπεὶ παρεκτὸς Θεοῦ σε διδάσκει. Εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔσῃ· εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὁ δύνῃ, τοῦτο ποίει». *Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, 6, 1-2, SC 248, 168. Βλ. Helmut Koester, *Introduction to the New Testament, v. II, History and Literature of Early Christianity*, Philadelphia etc 1982, 158-159.

31. Γ. Φλωρόφσκυ, *Ἀντινομίαι τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας. Αὐτοκρατορία καὶ ἔρημος, στὸ Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς* (μτφρ. Ν. Πουρναρᾶ), ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσ/νίκη 1982, σελ. 110.

32. Γ. Φλωρόφσκυ, *Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς*, ὁ.π., σελ. 157. Καὶ ἀμέσως παρακάτω: «Ὁ μοναχισμὸς δὲν ἦταν ποτὲ ἀντικοινωνικός. Ἦταν προσπάθεια ἀνοικοδομήσεως

46. Ράλλη-Ποτλή, ὁ.π., τ. Γ', σελ. 417-418.

47. Δὲν ἀντιστεκόμαστε στὸν πειρασμὸ νὰ παραθέσουμε ὁλόκληρο τὸν ἐν λόγῳ κανόνα: «Ταῦτα δὲ γράφομεν, οὐκ ἐκκόπτοντες τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς Γραφὰς ἀσκειῖσθαι βουλομένους, ἀλλὰ τοὺς λαμβάνοντας τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀσκήσεως εἰς ὑπερηφανίαν, κατὰ τῶν ἀφελέστερον βιούντων ἐπαιρομένους τε, καὶ παρὰ τὰς Γραφὰς καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας καινισμούς εἰσάγοντας. Ἡμεῖς, τοιγαροῦν, καὶ παρθενίαν μετὰ ταπεινοφροσύνης θαυμάζομεν, καὶ ἐγκράτειαν μετὰ σεμνότητος καὶ θεοσεβείας γινομένην ἀποδεχόμεθα, καὶ ἀναχώρησιν τῶν ἐγκοσμίων πραγμάτων μετὰ ταπεινοφροσύνης ἀγάμεθα, καὶ γάμου συνοίκησιν σεμνήν τιμῶμεν, καὶ πλοῦτον μετὰ δικαιοσύνης καὶ εὐποίας οὐκ ἐξουθενοῦμεν, καὶ λιτότητα καὶ εὐτέλειαν ἀμφιεσμάτων δι' ἐπιμέλειαν μόνον τοῦ σώματος ἀπερίεργον ἐπαινοῦμεν τὰς δὲ ἐκλύτους καὶ τεθρυμμένας ἐν τῇ ἐσθῆτι προόδους ἀποστρεφόμεθα, καὶ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ τιμῶμεν, καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐπ' αὐτοῖς, ὡς ἀγίας καὶ ἐπωφελεῖς ἀσπαζόμεθα, οὐ συγκλείοντες τὴν εὐσέβειαν ἐν τοῖς οἴκοις, ἀλλὰ πάντα τόπον τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ οἰκοδομηθέντα τιμῶντες, καὶ τὴν, ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ συνέλευσιν εἰς ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ προσιέμεθα, καὶ τὰς καθ' ὑπερβολὴν εὐποίας τῶν ἀδελφῶν, τὰς κατὰ τὰς παραδόσεις διὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς πτωχοὺς γινομένας, μακαρίζομεν, καὶ πάντα, συνελόντας εἰπεῖν, τὰ παραδοθέντα, ὑπὸ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γίνεσθαι εὐχόμεθα».

48. Νεαρά 134, *Περὶ τοποτηρητῶν καὶ μοιχευομένων γυναικῶν καὶ ἐτέρων κεφαλαίων*, 9, 1 καὶ 11, 1 ἀντίστοιχα. Βλ. Corpus Iuris Civilis, v. III, Novellae, ἐπιμ. R. Schoell-G. Kroll, Berolini 1928, σελ. 684, 20 καὶ 686, 16-24 ἀντίστοιχα.

49. Κων. Μ. Ράλλη, *Ποινικὸν δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Πουργαρά, Θεσ/νίκη 1985, σελ. 105-106.

50. Igor Smolitsch, *Russisches Mönchtum. Entstehung. Entwicklung und Wesen 988-1917* (Das östliche Christentum, Neue Folge, 10/11), Augustinus Verlag, Würzburg 1953, σελ. 101-118, καὶ *Τοῦ ἐν ὁσίοις πατρὸς ἡμῶν Νεῖλου Σόρσκυ ἅπαντα τὰ σωζόμενα ἀσκητικά*, εἰσαγ. - βίος - μτφρ. - σχόλια μοναχοῦ Βασιλείου (Grolimund), ἔκδ. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσ/νίκη (1981³), ἰδίως σελ. 25-73.

51. Β' κανόνας τῆς Πρωτοδευτέρας. Βλ. Ράλλη-Ποτλή, ὁ.π., τ. Β', σελ. 654.

52. Κβ' κανόνας Νικηφόρου Ὁμολογητοῦ. Βλ. Ράλλη-Ποτλή, ὁ.π., τ. Δ', σελ. 429.

53. Σωφρονίου, *Περὶ προσειχῆς*, ὁ.π., σελ. 224-225. [Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ τίτλος τοῦ παρόντος κειμένου μας εἶναι δανεισμένος ἀπὸ τὸν ρη' κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου].

